

# Tarihte Dâru'l - Hilâfe medreseleri ve ihtisas şubeleri

Veli ERTAN

Asıl konumuza girişmeden önce Osmanlı devletinin kuruluş tarihinden ikinci meşrutiyet'e kadar devam eden medreselere kısaca bir göz gezdirelim.

Osmanlı devletinin ilk zamanlarında Şam, Mısır ve İran medreselerine benzeyen medreseler açılmış, cumhuriyet devrine kadar bu medreseler bir çok değişikliklere uğramıştır.

Medrese, Arabca bir kelimedir, mekân ismidir, ders görülen yer demektir.

Selçuklular devrinde özellikle Konya, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum ve Diyarbakır'da kurulan medreselerin her biri bir irfan yuvası olmuş, değer kazanmıştı. Hattâ on dördüncü yüzyıl içinde Anadolu'yu gezen İbn-i Batuta geçtiği küçük kasabalarda bile medreselere rastladığını söylemiştir. Osmanlılar zamanında açılan medreseler tabii olarak selçuk medreselerinin bir devamından başka bir şey değildir.

Osmanlı devleti zamanında ilk medrese İznik'te 1331 tarihinde Orhan Gazi (1326 - 1359) tarafından açılmıştır. Bu medresenin Davud-i Kayseri, Tacuddin-i Kürdi gibi devrin şer'i ilimlerinde ve Arabca dilin vukufiyeti nedeniyle nam almış müderrisleri dikkate şayandır.

Şer'i ilimleri öğreten bu medreselerde tedris dili Arabca idi. Devletin kuruluş devrinde din müesseselerinin inkişafında âmil olanlar arasında Şeyh Edebalî, Dursun Fakih ve hususi ile bir kâdiasker olan Necib ve asil bir ruha sâhib olan Çandarlı Kara Halil gibi zatları vardır. Bunlar arasında bilhassa Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi, Şeyh Edebalî'nin irşadile aydınlanmıştır.

Orhan Gaziden sonra gelen hükümdarlar İznik medresesini takiben Bursa, Edirne ve diğer Türk şehirlerinde medreseler teşkil etmişler, asrın icabına uygun talim ve tedris yolunu takip etmişlerdir.

Fatih (1451 - 1481) devrinde, vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın eliyle Fâtih camisinin Karadeniz ve Akdenize bakan yönlerinde dörder medreseden ibaret sekiz (sahan-ı Semani) âli medrese kurulmuştur. Bu müessesede üçer kişilik olmak üzere 152 oda vardır.

Fâtih medreselerini takiben Kanuni Sultan Süleyman (1520 - 1566) devrinde Süleymaniye medreseleri şöret bulmuş irfan müesseseleridir.

Birinci Sultan Murad (1359 - 1389) itibaren âlimler arasında Aksaraylı Cemalü'ddin ile Saadeddin Teftazâni, şer'i ilimlerde ve Arab dilinde ün almış mümtaz şahsiyetlerdir. Özellikle Teftazani'nin telif ettiği olduğu eserler Osmanlı devletinin sonlarına kadar medreselerde okutulmuştur. Yıldırım Beyazıt (1389 - 1402) zamanında Şemsü'd-Din Fenâri Arab dilindeki ihtisası ile tanınmış âlimlerimizden biridir, müstesnâ bir zattır. Fâtih devri âlimlerinden Molla Hüsvrev, Fıkıh sahasında temayuz etmiş bir bilgidir. Yazmış olduğu Gurur ve onun şerh'i olan Dürer son zamanlara kadar medreselerde tedris olunmuştur. Yavuz Sultan Selim (1512 - 1520) devrinde Zenbilli Ali Cemali Efendi İbn-i Kemal (Kemal Paşazâde) Kanuni devrinde ise Ebus'Suud Efendi, Osmanlı Devletinin ikbal devrini yaşamış istihar etmiş âlimleridir. Böylece şanlı tarihimize şeref bahşeden tanınmış büyük âlimler hep bu medresenin yetiştirmiş olduğu şahsiyetlerdir.

Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra Avrupa'da bir uyanma başlamış, bir çok keşifler yapılmıştı. Talim ve Terbiye ıslâh olunmuştu. İşte bu zamanda Osmanlı devleti Avrupa devletlerinin gelişmesinden ve keşiflerinden haberleri yoktu. Kendi istidâd ve kabiliyeti ile olgunlaşan kâtib Çelebi, Türkü ve Türkçeyi düşünmüş, yabancı lisanlardan lâtinceyi öğrenmiş, cehil ve teassubu yenmek için bütün gayreti ile çalışmıştır. Fakat buna rağmen medreseler, gittikçe önemi kaybetmiş, müsbet ilimlerden uzaklaşmış, ve dondurulmuş bir öğretim sistemi tatbik edilmişti. Bu durum Tanzimat devrine kadar devam etmiştir.

1839 Tanzimat devrinde bazı ıslâhata girilmiş ve bu meyanda maarif işlerine de gerekli değer verilmişti. Sibyan ve Rüşdiye mektepleri ihtiyaca elverişli olarak tanzim edilmiştir. Maarif işlerini tanzim için bir de «Meclis-i Maarif» teşkil olunmuştu. Artık Sibyan mektepleri ıslâh edilmiş, Rüşdiye mektepleri çoğaltılmış, muallim mektepleri açılmıştı. İşte bu meyanda Mekteb-i Mülkiye, Galatasaray Sultanisi, Duru'l Fünun ve Encümen-i Dâniş ihdas edilmiştir. Bu müesseselerin gelişmesinde Se-

İlim Sâbit Efendi, Kıvalı Zâde Ali Efendinin hizmetleri önemlidir. Hattâ Selim Sâbit Efendi, batının pedagojisinden ilham almış ve bu nedenle bazı eserler vermiştir. Artık fikir hareketleri başlamıştı. İşte bu nedenle Maarifte yeni hareketler başladığı halde medreselerde bir değişiklik olmamıştı. Yalnız medreselerin yeniden düzenlenmesi hususunda Üçüncü Selim (1789-1807) zamanında ele alınmış, çalışmalar yapılmışsa da, müsbet bir netice sağlanamamıştı. Bu hal ikinci meşrutiyetin ilânına kadar devam etmiştir.

1908 tarihinde meşrutiyetin ilânından sonra devletin her sahada olduğu gibi medreselerde de ıslahat başlamıştı. Fakat hükümet ile medrese arasında ilk defa askerlik mükellefiyeti yönünden çatışma başlamıştı. Harbiye Nezareti ile Bab-ı Meşihat arasında cereyan eden münaakaşada medreselerin akademik bir çalışması olmadığı ve bu nedenle değersiz olduğu açıkça belirtilmiş ve bunun üzerine medreselere nisbeten müsbet ilimler sokulmuştu. 1909 tarihinde Hükümetin tazyiki ile Medaris-i İlimiye ıslâhat programı kabul edilmiş, sınıf sistemi benimsenmiş ve tahsil müddeti de 12 yıla çıkarılmıştır.

Medreselerde asıl ıslâhat Padişah Sultan Mehmed Reşâd (1909-1918) devrinde Şeyhu'l İslâm Ürgüblü Mustafa Hayrı Efendinin Meşihat zamanında 10 Zilka'de 1332 (18 Eylül 1330) tarihinde ıslah-ı Medaris nizamnâmesi medreselere bir çok yenilikler getirmiştir.

Bu nizamnâmenin birinci maddesinde «Daru'l Hilâfet-il Aliyye» namı ile bir medrese itibar edilmiştir.

İkinci maddesinde «Daru'l Hilâfet'il Aliyye medresesi tali kısm-ı evvel, Tâli kısm-ı sâni, ve âli olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Her kısmın müddet-i tedrisiyesi dört senedir, her kısım dörder sınıfı ve sınıflar dörder şubeyi muhtevidir.

Beşinci maddesinde «Daru'l Hilâfet'il Aliyye medresesinin her kısmında birer Müdür-i umumî ve sınıf ve şubelerinde birer Müdür bulunur. Şube Müdürleri, sınıf Müdürlerine, sınıf müdürleri müdir-i umumilere, Müdür-i umumiler ise ders vekâletine merbuttur.

Bu nizamnamenin dokuzuncu maddesinde «Daru'l Hilâfet'il Aliyye medresesinin ulûm ve fununda mütehasşıs yetiştirmek ve müddet-i tedrisiyyesi iki seneden ibaret olmak üzere medresesinin kısm-ı âlisi fevkinde «Medresetü'l Mütehasşısın» namı ile bir kısmı mahsusudur. Bu kısım mevzuât-ı uluma göre şubât-ı adideyi ihtiva edecek ve makam-ı meşihatce lüzum görülen şubeler peyder pek küşad olunacaktır.

Nitekim 1331 (1333 h.) tarihinde Medresetü'l Mütéhassısın:

- 1) Tefsir ve Hâdis şûbesi,
- 2) Fıkıh ve usul-i Fıkıh şûbesi,
- 3) Kelâm ve Tasavvuf, Felsefe namı ile üç ihtisas şubesi açılmıştır.

Gene bu nizamnâmenin yirminci maddesinde «sınıfları kırkcar talibden teşkil eyleyecek olan Medresetü'l Mütéhassısının bir Müdür-i umumi-si vardır. Suret-i idaresi talimatname ile muayyendir.

Islah-ı Mudaris nizamnamesi yirmi dört maddeden müteşekkil olup işbu nizamnâmenin icrâyi ahkâmına Makam-ı Meşihat ve Evkaf nazırı memurdur.

Bu medreselerden başka, bir de ayrıca dört sene tahsil yapan Medresetü'l vâizin teşkil olunmuştur.

Daru'l hilâfeti'l Aliyye medreselerinin ayrıldığı, derecelere göre okunacak dersler şunlardır.

Tali sınıflara talebe hazırlamak üzere iki seneden ibaret ihzari sınıflarında;

Tertil-i Kur'an-ı Kerim, Malûmat-ı Diniyye, Sarf-ı Arabî, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Hesap ve Hüsn-i Hat.

Kısım-ı tali sınıflarında okunacak dersler.

Kur'an-ı Kerim, Tefsir-i Şerif, Hadis-i Şerif, ilm-i Fıkıh, Usul-i Fıkıh, ilm-i kelâm, Sarf ve lûgat, Nahv, Mantık, Belagat-ı Arabiyye ca'z, Adâb, Mükâleme ve tabkât ve kitâbet-i arabîyye, Siyeri Nebi, Tarihi Enbiya ve hulâfa, Tarih-i islâm ve edyan, tari-i umumi ve Osmani, Felsefe, Türkçe kıraat, imlâ, kavaid, kitâbet, edebiyat. Fârisi, Umumi ve Osmanî coğrafya riyaziyyat, hesap ameli ve nazari, hendese, cebir, müsellesât, mihanik, Hey'et usul-i defterî tabi'yyat, mevâlid-i selâse, malûmat-ı zıraiyye, Hîkmet, kimya, Malûmât-ı Fenniyye ve ahlakiyye ve içtimaiyye ve içtimaiyye ve kanuniyye.

Hıfzıssıhha, ilm-i içtima ve terbiye, ilm-i iktisad ve mâlî, Hutut, El-sine, Terbiye-i bedenîyye.

Kısım-ı Âli sınıflarında dersler Tefsir-i şerif, Hadis-i Şerif (usul-i Hadis ile beraber) ilmi-fıkıh (Tarih ilm-i fıkıh ile beraber) usul-i fıkıh, hilâfiyyat, ilm-i kelâm (Tarih ilm-i kelâm ile beraber) felsefe (ruh, ahlâk, mahaduttabiyye, tarih felsefe, felsefe-i islamiye) edebiyat-ı arabîyye, hukuk ve kavanin.

Şeyhu'l islâm Mustafa Hayri Efendi zamanında Meşihat makamı tarafından neşr olunmakta devam eden ceride-i ilmiyyenin 1331 tarihli 17. sayısında yapılan tebligata göre :

Pâyi taht'da bir müessese-i câmia-i ilmiyyetil Aliyye üzere geçen sene teşkil olunan Daru'l hilâfe medrese kısm-ı tâli ve âlisine olmak bir de ilâveten bu sene Tefsir ve Hadis, Fıkıh, Kelâm ve Tasavvuf ve Felsefe şûbeleri namıyla bir mütehassisin kısmı küşad olunarak, kısm-ı âli tahsili görmüş 40 efendi üç şûbe-i ihtisasiyyeye bittefrik birinci sınıfların küşadına muvaffakiyet hâsil olduğu gibi vilâyat-ı osmaniyede bulunan «Medaris-i ilmiyye» nin dahi ihyasiyle gerek Daru'l hilafeti'l Aliyye medresesine menşe' olmak ve gerek kurra ve kasabat için ulum ve funun kâfiye ile mücehhez imam ve hatip ve vâiz ve müderris ve muallim yetiştirilmek üzere müfredatı bervechi âti derec olunan program mucibince beşer senelik birer medrese-i taliye tesisi takarrur etmiş ve ihtiyacı bulunan umum mevalî'di büdcenin müsaadesi dâiresinde peyderpey tatbik edilmek üzere bu sene «Bursa, Eskişehir, Uşak, Manisa, Tire, Ödemiş, Konya, Kayseri, Karahisar sâhib, Amasya, Mer'âş, Harput, Kastamonu; Edirne merkezlerinde teşkilâtı icra kılınmıştır» (1) denilmiştir.

Beş senelik taşra medarisinde okunan dersler tertîl-i Kur'an-ı Kerim, ahlak-ı Kur'aniyye, Tefsir-i Şerif, Hadis-i Şerif, Fıkıh, Tevhid, Arabi sarf ve lugat, Arabi nahv ve mukâleme, Türkçe sarf ve nahv kitabet, tarih-i islâm, tarih-i umumî ve Osmani ve Türk Tarihi Coğrafyayı umumî ve Osmani, Hesab, Hendese, Cebir, Hey'et, Ulum-i Tabiiyye, (Fizik, kimya nebatat ve tabakat), Hıfzıssihha ve tedavi'î ibtidâiyye, ziraat, malumat-ı kanuniyye ve iktisadiyye ve mâliyye, usul-i terbiyye ve ta'lim, El işleri, hutut resim hattı, terbiyye-i bedeniyye ve ilâhu» gibi dersler.

Şeyhu'l islâm Mustafa Hayri Efendi'den sonra Talât Paşa Hükkümetinde üçüncü defa şeyhu'l islâm olan Mûsâ Kâzım Efendi, Meşihâtı sırasında medreselerle ilgili 2 Nisan 1333 (10 cemadiyü'l âhir (1335) tarihli kanunla medreselerde yeniden değişiklik yapılmıştır. Bu kanunun:

Birinci maddesinde: «Memalik-i Osmaniyyede bulunan bilcümle medaris-i ilmiyye, Makam-ı Meşihata merbuttur. İcabeden mahallerde yeniden medaris küşâdı makam-ı müşarün ileyhe aiddir.

İkinci maddesinde de :

İstanbul şehri dahilinde bulunan medaris-i ilmiyye «Daru'l hilâfet-il Aliyye medresesi namı altında birleştirilmiştir.

Üçüncü maddesinde de :

Dâru'l hilâfet-il Aliyye medresesi ibtidai hariç, ibtida-i dahil ve sahn namalrıyla üç derece medaris ile bunların fevkinde bir medrese-i Süleymaniyyeyi muhtevidir.

(1) Ceride-i İlmiyye 1331 Tarih ve sayı 17.

Dördüncü madde de :

Derecat-ı selâse medarisin müddet-i tahsiliyyeleri üçer sene olup programları nazar-ı meşihatce tayin edilecektir.

Beşinci maddede :

Taşra medarisinin deracat-ı mezkûre üzere tertip ve tanzimi makam-ı meşihata aiddir.

Altıncı maddede :

Derecat-ı selâse medresesi leyli talebesinin adedi 1333/1334 sene-i dersiyyesinde 1350 liyi tecavüz etmiyecektir. İlerideki senelerde görülecek ihtiyaç üzerine talebe adedi haddi kifayeye iblağ olunabilir mevcudu elli talebeyi tecavüz eden sınıflar icabı hale göre dersanelere taksim olunur.

Yedinci maddede ise :

Medrese-i Süleymaniye'nin müddet-i tahsiliyyesi üç sene olup Tefsir ve Hadis Şûbesi, Fıkıh Şûbesi Kelâm ve Hikmet Şûbesi edebiyat Şûbesi namlarıyla dört şûbeyi hâvidir. Makam-ı meşihatce lüzum görüldüğü takdirde başka şûbeler de açılır. Her şûbeye kabul edilecek talebenin adedi altmışı tecavüz etmiyecektir, (2) denilmektedir.

Kanunun tümü onaltı maddeden ibaret olup icray-ı ahkâmına Şeyhu'l islâm ve Maliye Nazırı memurdur.

Bu kanuna göre Darü'l hilafeti'l aliyye medresesi ile Taşra medaris hakkında bir nizamnâme hazırlanmış 2 muharrem 1336, 19 teğrin-i evvel 1333 tarihinde Takvim-i vekaide neşr olunmuştur.

Nizamname yedi bab ve 39 maddeden ibarettir. Nizamnamenin birinci maddesinde Daru'l hilâfet-i'l-Aliyye medresesinin ihtiva eylediği ibtida-i hariç ve ibtida-i dahil, sahn derecelerinin her birinde ve medrese-i Süleymaniye'de birer müdir-i Umumi ve Medrese-i Süleymaniye Şûbelerinin her biriyle derecat-ı selâse sınıflarının her birinde birer müdür bulunurdu.

Üçüncü maddesinde. Müdür muavinleri müdürlere ve müdürler müdir-i umumilere ve müdir-i umumilerden vekâletine merbutturlar.

Gene nizamnamenin beşinci ve 27. maddesi tedrisat konusu ile ilgilidir.

Madde şöyledir:

Medrese-i Süleymaniye Kürsileri bervechi atidir.

#### Tefsir ve Hadis Şûbesi

Tefsir-i şerif 3 aded kürsi

Hadis-i şerif 3 aded kürsi

Usul-i Hadis ve nakli'r-ricâl 1 aded kürsi

Tabakat-ı Kurrâ ve müfessirin 1 aded kürsi

(2) Ceride-İlmiyye sayı 31.

### Fıkıh Şubesi

Fıkıh-ı Hanefî	3	aded	kürsi
Fıkıh-ı Şafii	1	»	»
Fıkıh-ı Maliki	1	»	»
Fıkıh-ı Hanbeli	1	»	»
Usûl-i Fıkıh	3	»	»
Hilâfiyat	1	»	»
Tarih-i Fıkıh	1	»	»

### Kelâm ve Hikmet Şubesi

Tasavvuf	3	aded	kürsi
Kelâm	1	»	»
Felsefe-i islâmiye Tarihi	1	aded	kürsi
Himmet-i ilâhiye	1	»	»
Mantık	1	»	»
İlm'ün Nefs ve ahlâk	1	»	»
Felsefe-i Umiye Tarihi	1	»	»
Tarih-i edyan ve Din-i islâm	1	»	»

### Edebiyat Şubesi

Edebiyyat-ı Arabiyye	3	aded	kürsi
Edebiyyat-ı Türkiye	1	»	»
Edebiyyat-ı Farisiye	1	»	»
Edebiyyat-ı Garbiye	1	»	»

derecat-ı selâse medarisi dersleri bervechi âtidir.

### Medrese-i Sahan

Tefsir-i Şerif, Hadis-i Şerif, Usul-ı Fıkıh, Fıkıh-ı Hanefi, Kelâm, Belagat ve edebiyat-ı Arabiyye, Edebiyyat-ı Türkiyye, Mantık, Felsefe, İlm-i ictimâ', malumat-ı Hukukiyye, Almanca ve Fransızca ve İngilizce ve Rusca (bu lisanlardan birinin tahsili mecburidir).

### İbtidâ-i dahil

Tertil-i Kur'ân-ı Kerim, Hadis-i Şerif, Fıkıh, Kelâm, Lisan-ı Arabi, Mantık, inşa ve edebiyat-ı Türkiye, Tarih İslam ve Osmani ve umumî, malumat-ı Hukukiye, Ulum-i Riyaziye (Hendese, Cebir, Hey'et) Tabiiyyat (Kimya, Hikmet-i Tabiiyye, Tarih-i Tabii) Hifzıssıha, Terbiye-i Bedeniyye, Almanca, Fransızca ve İngilizce ve Rusca (Bu lisanlarından birinin tahsili mecburidir).

## Ibtidâ-i Haric

Tertil-i Kur'an-ı Kerim, Sarf-ı Arabî, Lûgat ve istikak-ı Arabî, Nahv Arabî, ulum-i Diniyye, Türkçe, Fârisi, Tarih İslâm ve Osmanî, Riyaziyyat (Hesap ve Hendese) malumat-ı Tabiiyye ve sıhhiyye, Coğrafya, Husn-i Hat, malûmatı medeniyye ve Hukukiyye, Terbiye-i Bedeniyye, Almanca, Fransızca ve İngilizce ve Rusca. (Bu lisanlardan birinin tahsili mecburidir).

### İhzarî sınıflarda

Kur'an-ı Kerim ulum-i Diniyye, Lûgat Arabiyye, Lûgat-ı Fârisiyye, Türkçe, Hesap, Füsûn-i Hat, Tarih-i Osmanî, Coğrafya, ilm-i eşya, ilâhî, Terbiye-i Bedeniyye gibi derslerin okutulması uygun görülmüştür.

Ayrıca Şeyhu'l islâm esbak Meşreb Efendi hafidi Mehmed Ârif Efendi'nin zamanında 1270/tarihinde muallimhâne-i Nüvvab namı ile bir medresetü'l Kuzat tesis olunmuş ve nizamnamesi hazırlanmış, sadr-ı Azam ve hariciye nâzırı Mehmed Said tarafından teşkil edilen hükümet tarafından kabul ve Sultan M. Reşâd tarafından da tasdik olunmuştur.

Medresetü'l Kuzat nizamnamesi.

Dört fasıl ve 23 maddeden oluşan bu nizamnâme birinci maddesinde: Makam-ı Meşihat-ı islâmiyyeye merbut ve hukkâm-ı şer'a menşe ve talebe-i müsellemeye mahsus olan medresetü'l Kuzat bi irâde-i seniye-i Hazret-i Pâdişahı mansub bir müdür ile idare olunur.

Müdürün maiyetinde bir muavin ve bir kâtip ve lüzumu kadar mu-bassir ve odacı bulunur.

12. ci maddesinde: Medresetü'l Kuzat'ın müddet-i tedrisiyyesi dört seneden ibaret olup okunacak durûs-i şer'îye ve kanuniye talimat mahsusama tâbi olacaktır.

5 safer 1332 tarihli medresetü'l Kuzat nizamnamesine zeyl'in birinci maddesi :

«Mehalkim-i şer'iyenin hususat-ı tahririyye ve idariyesinde istihdam olunacak memuriyete menşe olmak ve müddet-i tedrisiyyesi şimdilik bir seneden ibaret olup lüzum görüldüğünde iki seneye iblağ edilmek üzere Derseâdette medresetü'l Kuzat-ı neharî bir sınıf-ı mahsus küşâd olunmuştur.



Dördüncü maddesinde ise sınıf-ı mahsusta tedrisat işbu nizamnâme-yeye müzeyyel cedvele tabidir.

Sınıf-ı mahsus tedrisat cedveli şöyledir.

Feraiz-i vesaya

Sakki şer'i

Nikâh, Talak, Hıdane, Nafaka

Ahkâm-ı evkaf

Defter-i kassâm

Usul-i muhakeme-i şer'iyye

Malûmat-ı Kanuniye

Harç ve damga kanunları

Kitabet

Hesap

Usul-i Defteri

Hüsn-i Hat Talik

Bu zeylden başka nizamnameye başka başka zayiller de eklenmiştir.

Medresetü'l Kuzat Talimat-ı dahiliyyesi de iki fasıl ve yirmi yedi maddeden oluşmaktadır.

Bu talimatın on ikinci maddesinde:

Medresetü'l Kuzatta okunacak derslerin aded ve saat-ı tedrisi merbut cedvelde muharrer olduğu vechiledir. İcabi hâle göre Makam-ı Meşi-hatla mezkûr dersler tay ve teddil ve ilâve ve saatı tezyid ve tenkis olunabilecektir... denilmektedir (3)

---

(3) İlmîyye Salnamesi Sayfa 643.

Medresetü'l Kuzatta tedris olunacak ders cedveli şöyledir.

Derslerin isimleri (esâm'i-i dürûs)	Birinci sınıf	İkinci sınıf	Üçüncü sınıf	Dördüncü sınıf
	saat	saat	saat	saat
Dürer	5	5	5	5
Mecelle	3	3	3	3
Ferâiz	2	1	—	—
Tatbikat-ı şer'iyye	—	—	—	1
Sakk-ı şer'i	1	1	1	2
Defter-i kassam	—	—	1	—
Ahkam ve nizamat-ı evhat	—	—	—	2
Arazi kanunu	—	1	1	—
Ticaret-i berriyye kanunu	—	—	2	—
Ticaret-i Bahriye ka.	—	—	—	1
İcra	—	—	—	1
Ceza	2	—	—	—
Usul-i muhakeme-i hukukiye	—	2	1	—
Tatbikat-ı Hukukiye ve cezaiyye ve ticariye	—	—	—	1
Tanzim ilamat huk.	—	—	1	—
Usul-i muhakeme-i cezaiyye ve sulh	—	1	1	—
Tanzimati ilâmatı cezaiyye	—	—	1	—
Medhal-ı Hukuk	1	—	—	—
Hukuk-i Düvel	1	1	1	—
Hukuk-i idâre	—	—	—	2
İktisat	1	1	—	—
Kitabet-i resmiyye	1	1	—	—
Hüsn-i Hat ve ta'lik.	1	1	—	—
Yekûn	18	18	18	18

Medreselerde okutulan dersler hemen tamamen Mustafa Hayri Efendi'nin koyduğu esaslara göre yapılmıştır. Yalnız, ihzârı sınıflar iki sene, diğer medreselerle medresetü'l mütehassisin şübeleri üçer yıl olarak değiştirilmiştir. Şeyhu'l islâm Mûsâ Kâzım Efendi'nin medreseler hakkında getirdiği yenilik, bu medreseye has kanunun çıkarılması ve buna ait nizamnamenin tanzim edilmesidir.

Bu teşkilât önce merkez (İstanbul)'da tatbik edildikten itibaren 1336/1916 yılına kadar bu teşkilât Anadolu'da on üç yere teşmil olunmuştur.

Milli Mücadele sırasında medreseler 1920 yılının 23 nisanında Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışından bir hafta sonra 2 Mayıs 1920 tarihinde Meclisin azaları arasından teşkil edilen Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti icraya girmiş ve bu hükümette umur-i şer'iyye ve evkaf vekâleti yerini almıştı. Bu sıralarda İstanbul'da bulunan Aksékili Ahmed Hamdi Dürriçâdenin verdiği fetva üzerine merkezde serbest bir tarzda çalışmayacağını anlamış ailesini Heybeliada'da bırakarak kendisi Anadolu'ya geçmişti. (4) Bir müddet Ankara'da Lisede Din Dersleri okutmuş ve biraz sonra umur-i şer'iyye ve evkaf vekâleti tedrisat umum Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Bu sırada şer'iyye vekili Bursa Meb'usu Mustafa Fehmi Efendi bulunuyordu. Teşkilâtçı bir zat olan Akseki Ahmed Hamdi Efendi, ilk işi muhtelif meslek erbabından ve memleketin yüksek ilim ve dîn âlimlerinden teşkil etmiş olduğu bir heyet tarafından verdiği direktiflerin ışığı altında medreselerin programları ve nizamnameleri üzerinde asrın icablarına uygun olarak yeniden tetkik ve tanzim ettirmiştir. Böylece Anadolu'da açılan on üç daru'l hilâfenin sayısını da otuz sekize çıkarmış ve verimli bir hale getirilmiştir.

Hazırlanan ve bastırılan medâris-i ilmiyye nizamnâmesi ve Daru'l hilafeti'l Aliyye medresi talimatnamesi ile yapılacak işler tesbit edilmiş ve talimatname ile Daru'l hilâfe medreselerinin ders cedvelleri ve müfredat programar tesbit olunmuştur.

Medaris-i ilmiyye nizamnamesi 26 madde olup medaris-i ilmiyye teşkilat, şureti idare, müderrislerin vezaifi, talebenn kayıt ve kabulü, talebenin vezaif, Medaris-i ilmiyyede tedris edilecek ulumu funun ve tatil gibi başlıkları ihtiva eden bu nizamnâme 8 mayıs 1337 ve 30 şaban 1339 tarihinde icra vekilleri Hey'eti Reisi Müdafaa-i Milliyye vekili Fevzi Paşa'nın teşkil etmiş olduğu Hükümet tarafından kabul ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından tasdik olunmuştur.

Bu nizamnamenin birinci maddesinde:

(4) Ahmed Hamdi Akseki'nin hususi notlarından alınmıştır.

«Medreseler iki nevidir. Biri Daru'l hilâfe medreseleri diğeri medaris-i Atıkanın ıslâhından hasil olan Medaris-i ilmiyyedir. Daru'l hilâfe medreselerinin teşkilât ve suret-i idaresi başkaca bir talimata tâbi olduğundan işbu nizamname Medaris-i ilmiyyeye aiddir» denilmektedir.

Gene bu nizamnamenin ikinci maddesinde Medaris-i ilmiyye dahi Daru'l hilâfe medreseleri gibi şer'iyye vekâlet-i celilesine merbut olduğundan vekâlet müşarün ileyhannın tensib edeceği mahallerde lüzumuna göre bir veya müteaddid medrese-i ilmiyye açılır.

Üçüncü maddesinde ise :

«Medaris-i ilmiyyenin müddeti tahsiliyyesi on iki sene olup bu da iki devreye ayrılmıştır. İlk altı sene kısm-ı evvel diğeri altı senesi kısm-ı sânidir» denilmiştir.

Dâru'l hilafeti'l Aliyye Medaris talimatnamesi 107 maddedir. Müdürler, Muîd ve Kâtip, meclis-i muallimin, inzibat meclisi, müderrisin, talebeye aid vezaif, gibi konuları ihtiva etmektedir.

Bu talimatnâmenin birinci maddesinde: «Daru'l hilafeti'l Aliyye medresesinin Hey'et-i idaresi müdür, kâtip ve muîdden mütekekkir, kâsımlara göre hademe bulunacaktır» denilmektedir.

Daru'l hilâfe medreselerinin ders cedvelleri ve müfredat programı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Umur-i şer'iyye ve Evkaf Vekâleti tedrisat Mudiriyyet-i umummiyesince hazırlanan şer'iyye Vekâletinde in'ikad eden Encümen tarafından uzun müzakerelerden sonra, asrın icabatına göre tertip ve tanzim edilen program vekâletce kabul edilmiştir.

Bu programa Daru'l hilâfa medreselerinin talimatına göre mevki-i tatbîke konulmuştur. Bu suretle:

İhzarsî - iki sene

Tali kısm-ı evvel (İbdida-i Hariç) - üç sene

Tali Kısım-ı sani (İbdida-i dahil) - üç sene

Kısım-ı âli (Sahn) - üç sene

Medresetü'l Mütehassisin (Medrese-i Süleymaniye)

Tefsir ve Hâdis şûbesi

Fıkıh ve Usul-i Fıkıh şûbesi

Kelâm ve Hikmet şûbesi ders müddeti yine eskisi gibi üçer sene olmak üzere yeni baştan ele alınmıştır. Bundan başka tahsil müddeti üç sene olan Medreset'ül vâzin şûbesiyle bir de üç sene müddetle tahsil veren Eimme ve Hutaba şûbesi teşkil edilmiştir. Bu tarz-ı tedrisat 3 Mart 1924 yılına kadar devam etmiştir.

## İHZARİ DERS PROGRAMI

Esami-i Dürus	Saat Duruş	
	Sınıflar	
	I	II
Kur'ân-ı Kerim	6	6
Musabat-ı diniyye ve ahlakıyye	3	3
Tarih ve siyer musahabeleri	2	1
Türkçe	6	5
Arabî	5	6
Hesab	4	2
Malûmat-ı Hendesıyye ve Resm-i Hattı	0	1
Coğrafya	1	1
Malumat-ı sıhiyye	0	2
Hüsn-i Hat	2	1
İlâhi	1	1
Lugat-i Fârisi	0	1
Muhazarat		
Terbiye-i Bedeniyye		
Y e k û n	30	30

**Tâli Kısım-ı evvel**  
**«İbtidâ-i Haric»**

<b>Esâmi-i Dürus</b>	<b>Saat Dürus Sınıflar</b>		
	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>
Tertil-i Kur'an-ı Kerim	2	2	0
Ulum-i Diniyye	2	3	3
Ârabi (Sarf ve nahv)	6	5	6
Mükâleme Kıraat ve Tatbikat-ı Arabiyye	4	4	4
Türkçe Hüsn-i Hat (ımlâ Kavaid, Kıraat, Kitabet)	5	3	5
Farısı	2	1	1
Lisan-ı ecnebi	2	2	2
Hesab	2	2	0
Cebir	1	1	2
Hendese	2	2	2
Tarih	2	1	1
Coğrafya	0	2	2
Malûmat-ı Medeniyye ve Hukukıyye	0	0	1
Malumat-ı sıhıyye			
Muhazarat			
Terbiye-i Bedeniyye			
	(Ders haricinde)		
<b>Yekûn</b>	<b>30</b>	<b>30</b>	<b>30</b>

**Tâli Kısım-ı Sâni**  
**(İbtidâ-i Dâhil)**

<b>Esâmi-i Dürus</b>	<b>Saat Dürus</b>		
	<b>Sınıflar</b>		
	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>
Tefsir-i Şerif	0	0	2
Hadis-i Şerif (ahlakıyat ve ictimaiyata dair)	1	1	1
Fıkıh	3	3	2
Merâiz ve usul-i intikal	0	0	2
İlm-i Tevhid	0	1	2
Arabi (Nahv)	5	4	0
Kıraat ve Tatbikat-ı Arabiyye	2	1	0
Belagat-ı Arabiyye	0	0	4
Vazı'	0	1	0
Mantık ve manazıra	1	1	2
Edebiyat-ı Türkiye	2	2	0
Lisan-ı ecnebi	2	2	2
Fizik	2	2	0
Kimya	1	1	1
Ulum-i Tabiiyye	1	1	2
Cebir	2	0	0
Müsellesat	0	2	0
Hey'et	0	0	3
Tarih	2	1	1
Malumat-ı Hukukıyye	0	1	1
Muhazarat	(Ders haricinde)		
<b>Y e k û n</b>	<b>24</b>	<b>24</b>	<b>24</b>

**Kısm-ı Âli**  
**(Sahn)**

E s â m i - i D ü r ü s	Saat Dürus Sınıflar		
	1	2	3
Tefsir-i şerif	2	2	2
Hadis-i Şerif	2	1	1
Mecelle	3	3	3
Hukuk-ı tasarrufiyye-i arazi ve evkaf	1	1	0
Usul-i Fıkıh	3	3	3
Belagat	3	3	3
İlm-i kelâm	3	3	3
İlmü'n Nefs ve Tatbiki	3	0	0
Mantık-ı sûri	0	3	0
İlm-i ahlak	0	0	1
Mabaduttabiiyye	0	0	2
Edebiyat-ı Türkiye	2	2	1
Malumât-ı Hukukıyye	0	1	1
Lisan-ı ecnebi	2	2	2
Terbiye ve ilm-i ictima'			2
Y e k û n	24	24	24



Medresetü'l Mutahassısın (Medrese- i Süleymaniye) Ders Programı  
«Tefsir ve Hadis Şûbesi»

Ê s â m i - i D e r s	Birinci sınıf Haftada saat	İkinci sınıf Haftada saat	Üçüncü sınıf Haftada saat
Tefsir-i Şerif	6	6	6
İlm-i edyân (Tefsire mukaddime olmak ilm-i edyân tedris edilecektir)			
Hadis-i Şerif	6	6	6
Tarih din-i islam (Hadise mukaddime olmak üzere oku tulacaktır.)			
Usul-i Hadîs ve nakd-i rical	2	2	2
Tabakatü'l Kurrâ velmüfessirin	2	2	2
Y e k û n	16	16	16
<b>«Fıkıh ve Usul-i Fıkıh Şûbesi»</b>			
Fıkıh-ı Hanefî	5	5	5
Fıkıh-ı Şafîî	2	2	2
Fıkıh-ı Maliki	1	1	1
Fıkıh-ı Hanbeli	1	1	1
Usul-i Fıkıh	5	5	5
Hilâfiyet	2	2	2
Tarih-i Fıkıh	2	2	2
Y e k û n	18	18	18
<b>«Kelâm ve Hikmet Şûbesi»</b>			
İlm-i Kelâm	4	4	4
Tasavvuf	2	2	2
Felsefe-i İslâm Tarihi	2	2	2
Hikmet-i ilâhiye	2	2	2
Mantık	2	2	2
İlmün Nefs ve ahlâk	2	2	2
Felsefe-i umumiye Tarihi	2	2	2
Tarih-i edyân ve din-i islâm	2	2	2
Y e k û n	18	18	18

Bundan başka Tahsil müddeti üç yıl olan, Şer'iyye ve Evkaf vekâletine bağlı bir de medresetü'l irşad «Vaizîn Şûbesi» vardır.

Vâizin şûbesinin her üç sınıfında haftada saat üzerine okutulacak derslerin müfredatı şöyledir :

Dürus	Haftada Saat Dürus		
	1	2	3
Tefsir-i Şerif	2	2	2
Hadis-i Şerif	2	2	2
Hilâfiyat	3	3	2
Hikmet-i Teğri'	1	3	3
Mubahase-i edyan	2	1	1
Tasavvuf	0	2	1
Tasavvuf Tarihi	1	3	1
Felsefe-i islâmiye Tarihi	1	1	1
Ahâk	1	1	1
Tarih-i islâm	2	0	1
Siyer-i embiya ve menakıb	1	1	1
Hitabet ve meviza	3	1	2
Edebiyat-ı Türkiyye	2	1	2
Malumat-ı iktisadiye ve sınıriyye	1	2	2
Malumat-ı sıhiyye	2	2	1
<b>Y e k û n</b>	<b>24</b>	<b>24</b>	<b>24</b>

İmam ve Hatip yetiştirmek üzere üç yıl üzerine programlaştırılan Eimme ve Hutaba şûbesi tesis olunmuş ve henüz birinci sınıfı tedrisata başlamıştı. Bu şûbelerde okutulacak dersler de şunlardır:

Kur'an-ı Kerim ve Tecvid ve vücut

Fıkıh (ibadat, münakehat, mufarekat)

Tevhid

Hitabet

Malumat-ı kanuniyye

Kitabet

Ezân-ı Muhammedi, Mevlidin Nebi ve Musiki

Malumat-ı sıhiyye, gibi derslerdir.

Hafta 24 saattir. (5)

(5) Daru'l hilâfe medreseleri, ders cedvelleri ve müfredat program.

Tedrisat Umum Müdürü Aksekili Ahmed Hamdi Efendinin haziran 1923 tarihinde Medresetü'l vâizin hakkında ve gene 11 temmuz 1923 tarihinde Daru'l hilâfeti'l Aliyye medreseleri hakkında zamanının ser'iyeye ve evkâf vekiline takdim etmiş olduğunu layihalar ileri bir görüşün neticesi olduğuna şüphe yoktur.

Medresetü'l vâizin hakkında vermiş olduğu raporda:

«Malum-i vekâlet penahileridir ki: edyanın hayatı davettedir. Bunun içindirki hikmetle, mevıza-i Hasene ile en güzel mücadele ile emri bilma'ruf nehy-i canilmünker edecek bir hey'etin bulunması nass-ı celil muhtazasındandır» dedikten sonra devamla:

«Binaenaleyh vâiz mürebb-i ümmettir, Muallim-i fazilettir. Varis-i vazife-i nübüvvettir.. Sonra devamla özet olarak:

1) Medresetü'l irşadı Anadolunun en mühim merkezlerinden birine nakl etmek.

2) Vâizlik programında ıslahat yapılması.

3) Üç sınıftan ibaret olan vâizin şubesine her sene çıkan mezunlarından, tahsil görmüş olanlardan bil imtihan yirmişer talebe seçilmelidir.

4) Medrese, muktedir ve mütesânid bir hey'ete tedris tevdi olunmalıdır.

5) Vâizin vazifesi yalnız kürsiye çıkarak nasihat etmek olmamalı aynı zamanda her gittiği yerde ahlak-ı seniyyeyi muhammediyye dâiresinde inkişafı, idarî iktisadî zirai ve türlü refahiyyeti temin edecek ameli vasıtalarla çalışmakla da mükellef olmalı bu husus bir talimatname ile tesbit edilmelidir.» gibi hususlar zikredilmiştir (6).

Daru'l hilâfe medreseleri hakkında da vermiş olduğu raporda «Medaris-i ilmiyyenin ihtiyacat-ı asriyye ile mütenasib bir suretle idâme-i hayatı matlup ve bunun içinde ilcâat-ı zamaniyyenin nazarı dikkate alınması zaruridir» dedikten sonra devamla:

«Meşrutiyetle başlayan ıslâhat fikirleri tedrici bir surette ilerleyerek 23 nisan 1333 tarihli medaris kanunu ile daha mühim, daha esaslı ve daha muntazam bir şekle giriyordu, en mühim bir hayati mesele olan talebenin iagesi cihetini de bir madde-i mahsusa ile önem vermişti. Binaenaleyh 1333 senesi nisanından itibaren mezkûr tarihli nizamnamenin 11. maddesi mucibince Daru'l hilâfe medâris talebesinin iagesi cihet-i evkafa ait bulunmuştur devamla; Medarisin şeref ve talisi ve idâme-i mevcüdiyyeti hususları düşünülürken bugün üç mühim meseleyi nazarı dikkate almak mecburiyetindeyiz.

(6) Sebülür-Reşâd sayı 539. Cild 21.

1) Medreselerde asrın ihtiyacı nazarı dükkate alınarak programların ona göre tertip ve tanzimi

2) Talebe iagesinin temini

3) Fuyuzatın kat'i bir esasa rabtı.

İşte bu layhalar üzerine Evkafıtan Anadolu Daru'l hilâfeleri için 60.000,— lira tahsisat alınmıştır. (7).

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) Latife Hanımla birlikte 5 Şubat 1923 tarihinde Konya'yı ziyaret ettikleri zamanda Daru'l hilâfe medresesini teftiş etmiş, Fransızca, Hadis, Fıkıh ve coğrafya derslerinde talebe ile musahabede bulunmuş ve memnuniyetini şöylece tebarüz ettirmiştir.

«Memnuniyetle görüyorumki tedris ve tederris cidden hakikat-i Diniyye dairesindedir. İnşaaallah memleketimizi, milletimiz ihya edecek asrı ve hakikî ulâma faziletkâr müderrislerimiz sâyesinde siz olacaksınız... Derslerde talebenin en asrı mefkûrelerle yürüdüğünü görmekte memnun oldum...»

Akseki Ahmed Hamdi Efendiye teşekkür ederim. Meşhudatımdan atiyen memleket için memnunum...» (8)

1923 tarihinde Prof. İsmail Hakkı Baltacıoğlu yüksek bir ilim Heyeti huzurunda «Bugünkü medrese kimyayı camilerde mihraba kadar sokmuştur» sözleri ile yeni modern medreselerin ilmi değerini benimsetmiştir.

Artık Daru'l hilâfe medreseleri ve ihtisas şubeleri maarif tarihinde Fatih ve Kanunî devrinde olduğu gibi akademik değerini kazanmaya başlamıştı. Bu nedenle bu medreseler onüç olduğu halde, Ahmed Hamdi Akseki'nin gayreti ile sayıları 38 ze çıkmıştı.

Yeni bir sistem üzerine ve asrın icablarına göre kurulan bu medreseler akademik bir vasıf kazanmıştı. Diğer okullarda olduğu gibi bu dini müesseselerde de müsbet ilimler yerini almıştı.

Medresetü'l mütéhassisin'in her üç şubesinde 500, daru'l hilâfe medreselerinde de 7000 ne yaklaşan talebe mevcuttu.

Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından çıkarılan bir nizamnâme ile de Anadolu'nun tüm kasabalarında hattâ nüfusu çok köylerde bile imam-ı hatip ihtiyacını karşılamak için açılan medreselerin sayısı 465 şî bulmuştu. Talebe mevcüdü de 16,000 ne yaklaşmıştı.

Aradan az bir zaman geçmişti. Cumhuriyetin ilânından dört ay sonra görülen lüzum üzerine 3 mart 1924 tarihinde şeriyeye ve Evkaf vekâletinin lağvı üzerine aynı tarihte çıkan Tevhid-i Tedrisat kanunu ile

(7) Ahmed Hamdi Akseki'n özel notlarından hulâsa edilmiştir.

(8) Hakimiyeti Milliye Gazetesi 771 nüshası.

bütün medreseler Maarif vekâletine devr edilmiştir. O zaman bu müesseselerde bir kısım talebe âli kısmını bitirmiş, ihtisas kısmına girmek üzere, bir kısım talebede Âli ve ihtisas şubelerinde müdavin bulunuyorlardı, sayısı 5×00'ü bulan bu talebe maarif vekâleti tarafından Daru'l Fununda açılan ilâhiyat fakültesine nakl olunmuştur.

Fakülte, 1340/1924 yılı Mayıs bidayetinde küşadı yapılmıştır. İlâhiyat Fakültesinde okunacak dersler şunlardır.

Tarih-i Fıkıh, Hadis Tarihi, Kelâm Tefsir, Tasavvuf, Din-i İslâm, Türk Tarih Dizisi, İslâm Bediyyatı, Felsefe-i Din, Akvam-ı İslâmiye etnoğrafiyesi, İslâm mezhepleri, Tarih-i edyân, Arabi ve Fârisi (9).

Şer'iyye vekâleti lağv edildiği sırada Maarif Vekili Adana meb'usu İsmail Safa Bey bulunuyordu. Mülga vekâletin umum Müdürü Aksekili Ahmed Hamdi Efendi ile temasa geçerek tedrisat heyetini olduğu gibi maarife alacağını söylemişti. Fakat beş gün sonra istifa etmesi üzerine yerine gelen Vasıf Bey, Tevhid-i tedrisat kanunu minasebetiyle bütün vilâyetlere aşağıdaki tamimi telgrafla yapmıştır.

Meclis-i Âlinin 3 mart 1340 tarihli kanunun Tevhid-i Tedrisat esasına tevfiikan mevâd-ı atıyeyi hemen tatbik edilmek üzere tamimen tebliğ ederim.

1) Devletin bütçelerinde ve teşkilâtta kadrosu Heyet-i talimiyyesi, programları mevcut ve muayyen olmayan medaris-i ilmiyyenin devam-ı tedrisatın müsaade edilemez. Binacnaleyh bu emrin vurudu ile beraber vilâyetinizin merkez, kaza ve köylerinde mevcud olan bu gibi medreseler hemen sed edilecektir. Bu medreselerde mevcut olan talebe o mâhallin ibtidai mekteplerine yahud lise ve idadilerin kısm-ı ibtidailerine behemehal nakl olunacaktır.

2) Bu medreselerin müderrisleri arzu ettikleri takdirde mekteplerimizde ulum-i diniyye muallimliğine tayin edileceklerdir.

3) Memleketin ibtidâi tedris ve tenbiyenin ancak maarif mekteplerinde temin edilmesi son kanununun icabatından olmakla eski daru'l hilâfe medreselerinin ibtidâi mekteplerimizin sınıflarına tekabül eden ihzarî kısımları ilga edilmiştir. Buradaki talebe mahalli ibtidâi mekteplerine yahud lise ve idâdi kısm-ı ibtidailerine behemehal nakl edilecektir. Bu sınıfların muallimlerinden şerait-i kanuniyyeyi hâiz olanlar ibtidai mekteplerinde tanzif edileceklerdir.

4) Eski daru'l hilâfe medreselerinin ibtidâ-i hariç ve dahil kısımları son kanunun dördüncü maddesine tevfiikat imam ve hatip yetiştirilmek üzere vekâletin idaresi altında ifa edilmişlerdir. Ders programları ve kadroları derdest tebliğidir. İsimleri buldukları mahallin isimleri-

(9) 1340 - 1341 ders yılı. Devlet salnâması.

ne izafetle «İmam ve Hatip Mektebi» olacaktır. Medaris-i ilmiyyenin ibtidâ-i dahil ve hariç kısımları mevcüd ise ve arzu ederlerse bunların talebesi imam ve hatip mektebine nakl edilecektir.

5 — Bu emrin hemen tabbiki ve neticesinin sur'at iş'arı mercûdur maarif vekili Vasıf.

Böylece Maarif vekili Anadolu'da mevcüd 400 küsur medreseyi lağv etmişti. Bununla da kalmıyarak sayıları 38'i bulan modern medreselerden de bazılarını kapatmıştı. Bırakılan diğer medreseler ise o vilâyetin «İmam ve hatip mektebi» adını almıştır. Dört yıl tahsil yapacak tarzda programları yeni baştan değiştirilmiştir.

Maarif vekâleti tarafından düzenlenen imam ve hatip mektepleri saat-ı dürus cedveli şöyledir: (10).

D ü r ü s	Sınıf		Sınıf	
	1	2	3	4
Kur'an-ı Kerim, Tecvid	3	3	2	1
Tilâvet	2	1	1	1
Tefsir	0	0	0	2
Hadis	0	1	1	1
İlm-i Tevhid	0	0	1	1
Din Dersleri	2	2	3	2
Ruhiyat	0	0	1	1
Ahlâk ve malumat-ı vataniye	0	2	2	2
Türkçe	5	4	2	1
Türk edebiyatı	0	0	2	2
Hitabet ve inşâd	0	2	3	2
Arabî	3	3	3	4
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya	2	1	1	1
Hesab	2	2	1	0
Hendese		1	1	2
Hayvanat	1	2	0	0
Nebatat	2	0	0	0
Tabakkat	0	0	1	0
Fizik	0	0	1	1
Kimya	0	0	1	1
Hıfzussıhha	0	0	0	2
Yazı	2	2	0	0
Beden Terbiyesi	2	2	1	1
Y e k ü n	30	30	30	28

Aradan iki sene bile geçmeden, bu irfan müesseselerinin istikbalinden endişe duyan talebe ilâhiyet fakültesinden, imam ve hatip mekteplerinden uzaklaşmaya ve dağılmağa başlamışlardır.

En son İstanbul ve Kütahya'da olmak üzere iki imam ve hatip okulu da son mezunlarını verdikten sonra kapatılmıştır.